

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ІНСТИТУТ ОВОЧІВНИЦТВА І БАШТАННИЦТВА**

ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ «МАЯК»

**ДЕРЖАВНА ВЕТЕРИНАРНА ТА
ФІТОСАНІТАРНА СЛУЖБА УКРАЇНИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКСПЕРТИЗИ
СОРТІВ РОСЛИН УКРАЇНИ**

**МЕТОДИКА-КЛАСИФІКАТОР ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ
СОРТІВРОСЛИН НА ВІДМІННІСТЬ, ОДНОРІДНІСТЬ
І СТАБІЛЬНІСТЬ (ВОС) САЛАТУ ПОСІВНОГО (*Lactuca sativa* L.)**

Харків, 2015

УДК: 635.521:631.527

Затверджено до друку вченою радою Інституту овочівництва і баштанництва НААН, протокол № 13 від 20 грудня 2014 р.

Методика-класифікатор проведення експертизи сортів рослин на відмінність, однорідність і стабільність (ВОС) салату посівного (*Lactuca sativa* L.) / Кондратенко С.І., Ткалич Ю.В., Корнієнко С.І. та ін. – Харків, 2015. – 54 с.

Авторський колектив:

С.І. Кондратенко, канд. біол. наук, ст. наук. співр., Ю.В. Ткалич, директор дослідної станції “Маяк” ІОБ НААН, С.І. Корнієнко, доктор с.-г. наук, Т.К. Горова, доктор с.-г. наук, професор, академік НААН, І.М. Митенко, канд. с.-г. наук, Н.О. Баштан, канд. с.-г. наук, Н.В. Лещук, канд. с.-г. наук, ст. наук. співр., О.В. Позняк, мол. наук. співр., О.Ю. Гарт, мол. наук. співр.

У методиці-класифікаторі висвітлено ботанічно-біологічні ознаки рослин салату та мінливість їх параметрів залежно від генотипу і умов вирощування. Удосконалено методику проведення експертизи сортів і ліній на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС).

Методику-класифікатор створено за результатами дослідів, які проходили в Інституті овочівництва і баштанництва НААН, на Дослідній станції «Маяк» ІОБ НААН, за матеріалами інструкцій і ДСТУ з апробації, Державної ветеринарної та фітосанитарної служби України та Українського інституту експертизи сортів рослин.

Рецензент:

О.П. Самовол, доктор с.-г. наук,
головний науковий співробітник ІОБ НААН

Відповідальні за випуск: Терьохіна Л.А., канд. с.-г. наук, с.н.с.
Вітанов О.Д.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	4
1. <i>Широкий уніфікований класифікатор різновидів салату посівного родини Айстрових (Asteraceae L.)</i>	5
1.1. Рослини вегетативної фази розвитку	5
1.1.1. Морфологічні властивості	5
1.1.2. Біологічні властивості	8
1.1.3. Стійкість проти несприятливих факторів середовища	9
1.1.4. Комбінаційна здатність сортів та коефіцієнт агрономічної стабільності проявлення сортових ознак в агрокліматичній зоні	9
1.1.5. Ураження хворобами	9
1.1.6. Господарські ознаки	10
1.2. <i>Рослини репродуктивної фази розвитку.</i>	11
1.2.1. Морфологічні ознаки	11
1.2.2. Біологічні властивості	11
2. <i>Методика проведення експертизи сортів салату посівного (Lactuca sativa L.) на відмінність, однорідність і стабільність</i>	12
2.1. Предмет методики	12
2.2. Необхідний рослинний матеріал - насіння	12
2.3. Метод експертизи	12
2.4. Оцінка відмінності, однорідності і стабільності	13
2.5. Групування сортів для експертизи на відмінність	14
2.6. Умовні позначення	15
2.7. Таблиця ознак сортів салату посівного	15
2.8. Пояснення до таблиці ознак сортів салату посівного. Фази росту і розвитку рослин	19
2.9. Результати досліджень з оновлення сортів-еталонів до таблиці ознак	22
3. <i>Оцінка світової колекції та вітчизняного сортименту салату посівного за морфолог-ідентифікаційними ознаками</i>	27
4. <i>Технологічні прийоми вирощування насіння салату посівного</i>	49
ВИСНОВКИ	50
БІБЛІОГРАФІЯ	51
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Салатні культури родини Айстрових *Asteraceae* (Складноцвітих *Compositae*) представлено природним різноманіттям більше однієї тисячі родів, які включають понад 20 тис. видів. У світі культивовано 53 види, з них в Україні - 19. Найпоширенішими представниками салатних культур є салат посівний, шпинат, топінамбур, вівсяний корінь, овочева хризантема, артишок, вітлуф, ендивій, кульбаба, скорцонера та інші. Серед великого різноманіття овочевих культур, які щоденно споживає людина, особливий інтерес викликають ті, що дають ранню товарну продукцію, багату на вітаміни й поживні речовини. До таких культур належить: салат посівний (різновиди: стебловий, листовий (зрізний, салат прискороного зрізу), маслянисто- та хрумкоголовчастий, римський (салат ромен), грас (латинський салат), перший урожай яких можна отримати рано весною за умови підзимової чи ранньовесняної сівби [1-7]. У продуктивних органах салату містяться найцінніші речовини, потрібні організму людини: вітаміни (групи А, В, Р, РР і С), цукри, білки, органічні кислоти, мінеральні речовини (К, Mg і Fe), фітонциди, глюкозиди, дубильні речовини, ефірні олії [8].

Одним із етапів селекційного процесу є добір похідних джерел, який базується на комплексі ознак притаманних генотипам. Проявлення їх у сортових популяціях зумовлено особливостями походження видів, змінюваністю і стабільністю фізіологічних функцій рослин унаслідок взаємодії складної системи: популяція – екологічне середовище. Класифікаційні ознаки поділяють на морфологічно кількісні і якісні. Згідно з класифікацією УПОВ (UPOV) (Міжнародної організації заснованої Міжнародною конвенцією у Парижі в 1961 р., яка набрала чинності у 1968 р. та була переглянута у 1972, 1978, 1991 рр.) для кожної рослини характерно до 40-50 ознак, які повинен знати кожен дослідник [9]. Як правило, щоб ретельно описати ту чи іншу популяцію, необхідно мати вибірку до 50 рослин (мінімально до 10). Тобто, слід описати за одним зразком до 2000-2500 ознак (мінімально до 400-500), що є досить складним навантаженням при наявності великого обсягу селекційного матеріалу.

У класифікаторі, який призначається для широкого використання, наведено корисні господарські та морфологічні ознаки рослин видів салату посівного *Lactuca sativa* L. і його різновидів: листового (var. *secalina*), головчастого (var. *capitata*), салату – ромен (var. *longifolia*), стеблового (var. *angustana jrish*), напівголовчастого (var. *acefala Alef.*), які належать до групи зеленних (малопоширених) культур.

Класифікатор є основою для проведення експертизи генотипів для визначення ВОС (відмінність, однорідність та стабільність) їх ознак, що на сьогодні є головним завданням щодо вимог нових сортів, ліній і гібридів F₁, який передано на реєстрацію до Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України та науково-технічної експертизи в Українському інституті експертизи сортів рослин України.

1	2	3	4	5	6	7	8
1.1.1.2.2. Розетка – величина діаметр, см	1- дуже дрібна (< 30) 3 - дрібна (< 20) 5.1 – середня (21-50) 5.2 – середня (41-50) 5.4 – середня (25-35) 7 – велика (> 50) 7.2 – велика (51-70) 7.4 – велика (>36 см) 9 – дуже велика (<60) 9.1 – дуже велика (>70)	+	+	+	+	+	+
1.1.1.2.3. Розетка листків – маса, балів	1- дуже мала < 31 3 – мала (31-50) 5 – середня (51-70) 7- велика (71-90) 9 – дуже велика > 90	+	+	+	+	+	+
1.1.1.2.4. Розетка листків – ламкість	1- неламкі 2 – середньо ламкі 3 – ламкі	+	+	+	+	+	+
1.1.1.2.5. Розетка листків – процент від загальної маси рослини	1- невеликий (< 10) 1.1 – невеликий (35-40) 1.2 - -//- (< 20) 2 – середній (41-70) 2.1 - -//- (21-40) 2.2 - -//- (10-60) 3 – великий (71-80) 3.1 - -//- > 40 3.2 - -//- > 60	+	+	+	+	+	+
1.1.1.2.6. Розетка листків – гетерофілія	1- присутня 2 – відсутня	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3. Листок:		+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.1. Зabarвлення пластинки	0.4 – жовто-біле 0.5 – світло-жовте 0.7 – жовте 12 – жовто-зелене 13 – світло-зелене 14 – зелене 15 – темно-зелене 24 – білувато-зелене 29 – світло-зелене з пігментацією 30 – зелене з пігментацією 36 – жовто-біле з пігментацією 37 – темно-зелене з пігментацією 39 – блискуче матове	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.2. Листкова пластинка – форма	6 – трипірчасторозсічена трикутна 7 – трипірчасторозсічена ромбоподібна 11 – перистрозсічена 12 – двічі перистрозсічена	+	+	+	+		+
1.1.1.3.3. Листкова пластинка – довжина, балів	1 – дуже коротка (< 21) 3.0 – коротка 3 – коротка (21-30) 3.1 – дрібна (до 15 см) 3.2 – дрібна (до 20 см) 5.0 – середня 5 – середня (31-40)	+	+	+	+	+	+

1	2	3	4	5	6	7	8
-// -	5.1 – середня (15-20) 5.2 – -//- (20-40) 7.0 – довга 7 – довга (41-50) 7.1 – довга (> 20) 7.2 - -//- (> 40) 9 – дуже довга (> 50)	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.4. Листкова пластинка – ширина, балів	3.1 – вузька (до 15) 7.1 – широка (більше 20)	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.5. Листкова пластинка – поверхня	1 – гладенька 4 – слабкопухирчата 5 – середньопухирчата 6 – сильнопухирчата 7 – мішкоподібнокладчата 8 – зморшкувата 9 – скручена 10 – кучерява	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.6. Листкова пластинка – здуття уздовж головної жилки	1 – відсутнє 2 – слабке 3 – середнє 4 – сильнє (мішкоподібнокладчате)	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.7. Листкова пластинка – жилкування (ступінь виявлення)	3 – слабке 5 – середнє 7 – сильнє	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.8. Листкова пластинка – опушення	1 – відсутнє	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.9. Листкова пластинка – число бічних сегментів на одній пластинці	1 – редуковані 3 – мале < 5 5 – середнє 5-8 5.1 – середнє 5-15	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.10. Листкова пластинка – форма бічних сегментів	1 – цільна 2 – лапата 3 – видовженолапата 4 – ланцетна 5 – ланцетнолінійна 7 – еліптична з гострою вершиною 8 – овальна (незагострена) 9 – трикутна	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.11. Листкова пластинка – характер хвилястості краю листка	2 – хвилястий (сильно-, зігнуто-, фестоподібно-) 3 – кучерявий (дрібно-, велико-) 6 – слабо (сильно) надрізаний	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.12. Листкова пластинка – наявність воскового нальоту	1 – відсутній 2 – наявний	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.13. Листок - тип	1- цільний 5 – розсічений 7 – розчленований	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.14. Листкова пластинка – формація листків	1 – прикореневі 2 – стеблові 4 – сидячі на стеблі	+	+	+	+	+	+

	5 – з черешком	+	+	+	+	+	+
1.1.1.3.15. Листкова пластинка – консистенція	1 – жорстка 2 – ніжна 3 – соковита 4 – масляниста 5 – хрумка 6 – маслянисто-хрумка	+	+	+	+	+	+
1	2	3	4	5	6	7	8
1.1.1.3.16. Листкова пластинка – смак	1 – гіркий 2 – солодкий	+	+	+	+	+	+
1.1.3.17. Листкова пластинка – поперечний переріз	1 – плоский 3 – слабоувігнутий 5 – сильноувігнутий 7 – слабовипуклий 9 – сильновипуклий	+	+	+	+	+	+
1.1.1.4. Головка		-	+	+	+	-	+
1.1.1.4.1. Головка – форма	6 – кругла (1) 7 – плеската 8 – широко конусоподібна 9 – овальна (1,1-1,5) 10 – удовженоовальна (1,5-2,0) 14 – укорочена 15 – конусоподібна з розширення до низу 16 – округла 17 – конічна з розширенням гіпокотилію (до верху) 24 – ширококонусоподібна 25 – вузькоеліптична 26 – еліптична 27 – широкоеліптична	-	+	+	+	-	+
1.1.1.4.2. Головка – діаметр, балів	1.1 - -//- (до 10) 3.2 - -//- (10-15) 5.1 – середній (16-25) 7.3 - -//- > 25	-	+	+	+	-	+
1.1.1.4.3. Головка - щільність	1 – пухка (при невеликому надавлюванні) 5 – середньо щільна (прогинається не дуже) 7 - щільна (не прогинається) 9 - дуже щільна	-	+	+	+	-	+
1.1.1.4.4. Головка – характер	1 – закрита (верхні листки перекривають одне одного) 2 – відкрита (не перекривають одне одного)	-	+	+	+	-	+
1.1.1.4.5. Головка – форма у поздовжньому перерізі	1 – подовженоовальна 2 – овальна 3 – округла 4 – плескатоокругла	-	-	-	+	-	-
1.1.1.4.6. Максимальна маса товарної головки, г	3 – до 100 4 – до 300 5 - до 500 6 – до 1 кг 7 – до 10 кг	-	+	+	+	-	+
1.1.2. Біологічні властивості							
1.1.2.1. Фенологічні дати		+	+	+	+	+	+
1.1.2.2. Сівба		+	+	+	+	+	+
1.1.2.3. Сходи		+	+	+	+	+	+
1.1.2.3.1. Дружність сходів	3 – розтягнуті 5 – середні 7 – дружні 9 – окремі	+	+	+	+	+	+

	10 – масові	+	+	+	+	+	+
	11 – 25%	+	+	+	+	+	+
	12 – 50%	+	+	+	+	+	+
	13 – 75%	+	+	+	+	+	+
	14 – 100%	+	+	+	+	+	+

1	2	3	4	5	6	7	8
1.1.2.4. Вегетаційний період		+	+	+	+	+	+
1.1.2.4.1. Сходи – збирання		+	+	+	+	+	+
1.1.2.4.2. Період від висівання до господарської (технічної) стиглості (діб)	1 – 25% 2 – 50% 3 – 75% 4 – 100%	+	+	+	+	+	+
1.1.2.4.3. Групи сортів за строками стиглості	3 – ранньостиглі 3.2 – скоростиглі (сходи – технічна стиглість на 40-50-й день) 5 – середньостиглі 5.2 – сходи – технічна стиглість на 50-70-й день 7.2 – сходи – технічна стиглість більш ніж на 70-й день	+	+	+	+	+	+
1.1.3. Стійкість проти несприятливих факторів середовища							
1.1.3.1. Стійкість проти посухи в період сходів	1 – відсутня – нема сходів 3 – низька (схожість < 50%) 5 – середня (50-75%) 7 – висока (< 75%)	+	+	+	+	+	+
1.1.3.2. Жаростійкість	3 – низька 5 – середня 6 – висока	+	+	+	+	+	+
1.1.3.3. Солестійкість	3 – низька 5 – середня 6 – висока	+	+	+	+	+	+
1.1.3.4. Придатність зразка для вирощування без зрошення	3 – низька 5 – середня 6 – висока	+	+	+	+	+	+
1.1.3.5. Придатність зразка для вирощування при зрошенні	3 – низька 5 – середня 6 – висока	+	+	+	+	+	+
1.1.4. Комбінаційна здатність сортів та коефіцієнт агрономічної стабільності проявлення сортової ознаки в агрокліматичній зоні							
1.1.4.1. Ефект гетерозису	1 – дуже низький < 100%+ < 100 + НІР _{0,05} по середньому значенню ознаки у всіх гібридів стандартного сорту 3 – низький 100% + НІР _{0,05} 5 – середній 101-110% + НІР _{0,05} 7 – високий 111-120% + НІР _{0,05} 9 – дуже високий > 120% + НІР _{0,05}	+	+	+	+	+	+
1.1.4.2. Коефіцієнт агрономічної стабільності проявлення сортової ознаки в зоні	1 – дуже низький (< %) 3 – низький (11-25) 5 – середній (51-75) 9 – дуже високий (> 75%)	+	+	+	+	+	+

	9 – дуже висока (>135)	+	+	+	+	+	+
1.1.6.2. Вміст у загальному врожаї,%	1 – стандартних рослин 2 – хворих 3 – репаних 4 – пошкоджених 5 – недогонів 6 – виродливих 7 – інших сортів 8 – різних гібридів 9 – ті, що застрілкували 10 – що пішли в стовбур	+	+	+	+	+	+

1	2	3	4	5	6	7	8
1.1.6.3. Селекційна цінність генотипу		+	+	+	+	+	+
1.1.6.3.1.. Здатність сорту до механізованого збирання	1 – непридатний 3 - придатний	-	+	+	+	+	+
1.1.6.4. Хімічний склад							
1.1.6.4.1. Вміст сухої речовини (на сиру речовину), %		+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.2. Вміст сухої речовини, балів	1 – дуже низький (<10,1%) 3 – низький (10,1-11,0) 5 – середній (11,1-12,0) 7 – високий (12,1-13,0) 9 – дуже високий (>13,0)	+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.3. Вміст суми цукрів,%		+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.4. Вміст суми цукрів, балів	1 – дуже низький (<5,1%) 3 – низький (5,1-5,5) 5 – середній (5,6-6,0) 7 – високий (6,1-6,5) 9 – дуже високий (>6,5)	+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.5. Вміст аскорбінової кислоти, мг на 100 г		+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.6. Вміст аскорбінової кислоти, балів	1 – дуже низький (<1,0 мг на 100 г) 3 – низький (1,0-4,0) 5 – середній (4,1-7,0) 7 – високий (7,1-11,0) 9 – дуже високий (>11,0)	+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.7. Вміст нітратного азоту, мг на 100 г		+	+	+	+	+	+
1.1.6.4.8. Вміст нітратного азоту, балів	3 – низький (1,1-3,0) 5 – середній (3,1-5,0) 7 – високий (5,1-8,0) 9 – дуже високий (>8,0)	+	+	+	+	+	+
1.2. РОСЛИНИ РЕПРОДУКТИВНОЇ ФАЗИ РОЗВИТКУ.							
1.2.1. Морфологічні ознаки							
1.2.1.1. Час початку викидання квітконоса	1 – дуже ранній 3 – ранній 5 – середній 7 – пізній 9 – дуже пізній	+	+	+	+	+	+

1.2.1.2. Насіннева рослина – облістяність	3 – слабка (<5 листків на стеблі) 5 - середня (5-10) 7 – сильна (>10)	+	+	+	+	+	+
1.2.1.2.1. Насіння – обсіпання	2 - обсіпається	+	+	+	+	+	+
1.2.1.2.2. Насіння – сухий	- сім'янка	+	+	+	+	+	+
1.2.1.2.3. Насіння – забарвлення	1 – біле 2 – жовте 3 – чорне 4 – коричневе	+	+	+	+	+	+
1.2.2. Біологічні властивості							
1.2.2.1. Фенологічні дати							
1.2.2.1.2. Проведення сортопрочисток		+	+	+	+	+	+
1.2.2.1.3. Достигання насіння		+	+	+	+	+	+

1	2	3	4	5	6	7	8
1.2.2.2. Обмолот насінників		+	+	+	+	+	+
1.2.2.3. Сушіння насіння		+	+	+	+	+	+
1.2.2.4. Очищення насіння		+	+	+	+	+	+
1.2.2.5. Насіннева продуктивність		+	+	+	+	+	+
1.2.2.6. Маса насіння з 1 рослини, г		+	+	+	+	+	+
1.2.2.7. Маса 1000 насінин, г		+	+	+	+	+	+
1.2.2.8. Стійкість проти обсіпання насіння	3 – слабка 5 – середня 7 – висока	+	+	+	+	+	+

2. Методика проведення експертизи сортів салату посівного (*Lactuca sativa* L.) на відмінність, однорідність і стабільність

2.1. Предмет Методики

Методика стосується виду салат посівний *Lactuca sativa* L. і його різновидів: листового (*var. secalina*), головчастого (*var. capitata*), салату ромен (*var. longifolia*), стеблового (*var. angustana jrish*), напівголовчастого (*var. acefala Alef.*)

2.2. Необхідний рослинний матеріал - насіння

2.2.1 Український інститут експертизи сортів рослин визначає скільки, якої якості, коли і куди постачається насіння на експертизу сорту.

2.2.2 Мінімальна кількість насіння має становити 15 г або 15 000 насінин.

2.2.3 Насіння має бути не ураженим хворобами і не пошкодженим шкідниками та відповідати вимогам (ДСТУ 2240-93) щодо проростання, чистоти, вмісту вологи для оригінального (ОН).

2.2.4 Насіння нічим не обробляють.

2.3. Метод експертизи

2.3.1 Тривалість експертизи. Експертиза має тривати два незалежні цикли (вегетаційні періоди).

2.3.2 Місце експертизи. Експертизу проводять в одному місці. Якщо ознаки сорту, передбачені для експертизи на ВОС, не можна обстежити в цьому місці, сорт підлягає експертизі у додатковому.

2.3.3 Умови для проведення експертизи. Експертизу виконують за умов, що забезпечують задовільний ріст і розвиток рослин, і достатнє виявлення характерних ознак сорту. Оптимальну стадію розвитку рослин для оцінки кожної ознаки вказано цифрами у другій колонці Таблиці ознак. Стадію розвитку позначено номерами і описано у поясненні до неї.

2.3.4 План експертизи

Схема розміщення рослин, м	Кількість рядків	Параметри ділянок, м	Кількість рослин для експертизи в одному повторенні
0,45 × 0,30	4	1,8 × 4,5	60

2.3.5 Метод дослідження. Опис морфологічних ідентифікаційних ознак сорту здійснюють методом візуальної оцінки і за допомогою вимірювань чи підрахунків залежно від типу виявлення ознак (якісні – QL, кількісні – QN, псевдоякісні – PQ. Тип прояву ознаки проставлено в першій колонці Таблиці ознак.

Рекомендований метод спостереження за ознаками вказано у другій колонці Таблиці ознак:

MG: разове вимірювання групи рослин або частин рослин (наприклад, висота);

MS: вимірювання групи окремих, попередньо визначених рослин або частин рослин, на яких протягом вегетації здійснюють усі вимірювання кількісних ознак (наприклад, довжина);

VG: візуальна разова оцінка групи рослин;

VS: візуальна оцінка окремих, попередньо визначених рослин або частин рослин.

2.3.6 Додаткову експертизу проводять з метою перевірки сумнівних ознак. Тривалість експертизи продовжують.

2.3.7 Кількість рослин / частин рослин. Експертизі підлягає щонайменше 60 рослин.

Усі вимірювання слід здійснювати на такій кількості рослин, залежно від типу сортів:

MG: разове вимірювання 60 рослин або частин 60 рослин (наприклад, висота);

MS: вимірювання окремих, попередньо визначених 20 рослин або частин 20 рослин;

VG: візуальна разова оцінка 60 рослин;

VS: візуальна оцінка окремих, попередньо визначених 20 рослин або частин 20 рослин.

2.4. Оцінка відмінності, однорідності і стабільності

Для оцінки відмінності та однорідності, використовують ознаки, наведені в Таблиці ознак, і коди (1 - 9), необхідні для електронного опрацювання даних. Сукупність цих кодів складає кодову формулу сорту і використовується для формування групи подібних сортів. Достовірність виявлення кількісних ознак визначається методом статистичного опрацювання даних (дисперсійний аналіз).

2.4.1 Експертиза на відмінність

Сорт відповідає умові відмінності, якщо за виявленням ознак він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, загальновідомого до дати, на яку Заявка вважається поданою. Експертизу на відмінність проводять після отримання результатів морфологічного опису першого року. Якщо сорт-кандидат може бути вирізненим з-поміж загальновідомих сортів методом порівняння їхніх описів, то він є **відмітним**. Коли не можливо чітко вирізнити сорт-кандидат серед загальновідомих, його необхідно наступного року порівняти в польовому досліді.

2.4.2 Експертиза на однорідність

Сорт вважається однорідним, якщо з урахуванням особливостей його розмноження, рослини сорту залишаються достатньо подібними за своїми основними ознаками, відзначеними в описі.

Для оцінки однорідності беруть популяційний стандарт 1% за рівня ймовірності 95% залежно від виду рослин і типу сорту. У вибірці з 60 рослин допускається дві нетипові, а з 20 – одна.

2.4.2.1 Нетипові рослини позначають стрічками, етикетками тощо. За відсотком нетиповості встановлюють однорідність сорту.

2.4.3 Експертиза на стабільність

Сорт вважається стабільним, якщо його основні ознаки, відзначені в описі, залишаються незмінними після неодноразового розмноження чи, у разі особливого циклу розмноження, в кінці кожного такого циклу.

Зазвичай, коли сорт однорідний, він може вважатися стабільним.

2.5. Групування сортів для експертизи на відмінність

Сорти групують за відмітнішими морфологічними ознаками для кожного сорту, використовуючи ознаки, які, як відомо з практики, не варіюють або дуже слабо варіюють у межах сорту. Ці ознаки можуть бути використані окремо або у комбінаціях з іншими.

2.5.1. Різновиди салату

Назви	Типові сорти
1. Маслянистоголовчастий	Clarion, Merveile des quatre saisons, Verpia

2. Хрумкоголовчастий	Blonde de Paris (Batavia), Calmar, Saladin (Iceberg)
3. Салат – ромен	Blond maraichere (Roman types)
4. “Грас” латинський салат	Bibb, Sucrine
5. Зрізний (листяний) салат	Frisee d’Amerique, Lollo rossa, Oakleaf, Salad Bowl
6. Стебловий салат	Celltuce

2.5.2 Для групування сортів використовують такі ознаки:

- насіння: забарвлення (ознака 1);
- листок: антоціанове забарвлення (ознака 20);
- час початку появи квітконоса (ознака 35).

2.5.3 Для чіткої реєстрації виявлення ознаки в таблиці ознак вказано сорти-еталони, які необхідно висівати поряд із сортами-кандидатами.

2.6. Умовні позначення

(*) – ознаки, позначені зірочкою, завжди залучають до Методик з експертизи на ВОС усіма країнами-членами УПОВ, за винятком випадків, коли виявлення попередньої ознаки або регіональні умови довілля це унеможливають; (+) – вказує на те, що до цієї ознаки надано пояснення або ілюстрації після таблиці ознак.

2.7. Таблиця ознак сортів салату посівного

Ознаки		Ступені виявлення ознак	Коди	Сорти-еталони
1	2	3	4	5
1. (*) PQ	Насіння: забарвлення VG 8	біле жовте чорне	1 2 3	Verpia Van Sal Kagraner Sommer
2. (*) (+) QL	Сіянець: антоціанове забарвлення VG 1	відсутнє наявне	1 9	Verpia Pirat
3. QN	Сіянець: розмір сім’ядолей (цілком розвинені) VG 1	маленькі середні великі	3 5 7	Romance Antina Verpia
4. PQ	Сіянець: форма сім’ядолей VG 1	вузькоеліптична еліптична широкоеліптична	3 5 7	Calmar Frisette Fiorella, Sunrise

5. QN	Листок: за положенням VG 2	пряmostoячий напівпряmostoячий обвислий	1 3 5	Baby Star, Romance Great Lakes 118, Soraya Unicum, Vanguard 75
6. (+) QL	Листкова пластинка: за розсіченістю краю VG 2	нерозсічена часточкова розчленована	1 2 3	Capitan A couper a feuille de chene blonde a graine, Salad Bowl Lagon, Monet
7. (* QN	Рослина: діаметр VG 2	дуже маленький маленький середній великий дуже великий	1 3 5 7 9	Pavane, Tom Thumb Bastion, Gotte a graine blanche Clarion, Verpia Great Lakes 659, Musette El Toro, Yuma

1	2	3	4	5
8. (* QL	Рослина: утворення головки VG 3	не утворює відкрита головка закрита головка	1 2 3	Blonde a couper amelioré Lollo rossa Manfred, Monet Kelvin, Sunrise
9. QN	Тільки сорти із закритою головкою. Головка: ступінь перекриття верхньої частини листків VG, 3	дуже слабка слабка середня сильна дуже сильна	1 3 5 7 9	Colorado Danilla, Novita Augusta, Fiorella Master, Minas Kelvin, Roxetta
10. QN	Головка: за щільністю VG 3	дуже нещільна нещільна середня щільна дуже щільна	1 3 5 7 9	Ninja Danilla, Nanda Blonde maraichere Hilde, Kelvin Musette, Toronto
11. QN	Головка: за розміром VG 3	дуже мала мала середня велика дуже велика	1 3 5 7 9	Tom Thumb Bastion, Gotte a graine blanche Floricos, Soraya Great Lakes 659, Musette Blonde maraichere, ElToro
12. QN	Лише для сортів маслянистоголов- частого типу Головка: закриття основи VG 3	слабке середнє сильне	3 5 7	Passe Partout Carmelita Dustion, Manfred
13. (* (+) PQ	Головка: форма у поздовжньому розрізі VG 3	вузькоеліптична еліптична широкоеліптична	1 2 3	Verte maraichere Amadeus, Sucrine Passe Partout, Verpia

14. QN	Листок: за товщиною VG 3	тонкий середній товстий	3 5 7	Raisa, Royal Red Dustin, Sunrise Frisee de Beauregard
15. QN	Листок: положення за збиральної стиглості (зовнішні листки у головчастого салату або сформовані листки для листяного і стеблового салатів) VG 2, 3	прямостояче напівпрямостояче горизонтальне	1 3 5	Feria, Riva Amelia, Toronto Chambery, Divina

1	2	3	4	5
16. (* (+) PQ	Листок: за формою VG 2, 3	вузькоеліптичний еліптичний широкоеліптичний округлий обернено- широкоеліптичний обернено- вузькоеліптичний яйцевидний оберненотрикутний трикутний	1 2 3 4 5 6 7 8 9	Riva, Verte maraichere Angela, Xanadu Amelia, Amadeus Elsa, Sunrise, Verpia Commodore, Fiorella Elvira, Medison Raisa, Toronto Delicato, Monet Deer Tongue
17. PQ	Листок: форма верхівки VG 2, 3	гостра тупа округла	1 2 3	Celtuce, Deer Tongue Karola, Tempra Chicon des Charentes, Grise maraichere Blonde Maraichere, Maserati
18. (* (+) PQ	Листок: відтінок зеленого забарвлення зовнішніх листяків VG 2, 3	відсутній жовтуватий сіруватий червонуватий	1 2 3 4	Donatello, Verpia Doree de printemps Celtuce, Du bon jardinier Lollo rossa, Revolution, Rosa див. пояснення до 18
19. (* (+) QN	Листок: інтенсивність забарвлення зовнішніх листяків VG 2, 3	дуже світле світле помірне темне дуже темне	1 3 5 7 9	див. пояснення до 18
20. (* QL	Листок: антоціанове забарвлення VG 2, 3	відсутнє наявне	1 9	Fiorella, Sunrise Commodore, Pirat

21. (* QN	Листок: інтенсивність антоціанового забарвлення VG 2, 3	дуже слабка слабка помірна сильна дуже сильна	1 3 5 7 9	Chicon de Chrenntes Muranta, Rumina Du bon jardinier Troncadero a graine noire Amandine, Merveille des quatre saisons Little, Leprechaun, Revolution
22. QL	Листок: поширення антоціанового забарвлення VG 2, 3	локалізоване суцільне	1 2	Muranta, Rumina Delicato, Liberty
23. QL	Листок: тип поширення антоціанового забарвлення VG 2, 3	тільки дифузне тільки плямами дифузне і плямами	1 2 3	Amandine, Pirat, Sanguine Passion blonde a graine blanche, Unicum Lovina, Rougette du Midi

1	2	3	4	5
24. QN	Листок: глясுவатість з верхнього боку VG 2, 3	відсутня або дуже слабка слабка помірна сильна	1 3 5 7	Du bon jardinier, Divina Elsa, Fiorella Feria, Sunrise Ibis, Noisette
25. (* QN	Листок: пухирчастість VG 2, 3	відсутня або дуже слабка слабка помірна сильна дуже сильна	1 3 5 7 9	Donia, Frillblond Fiorella, Minas Commodore Blonde de Paris, Smile Blonde de Doulon
26. QN	Листок: пухирі за розміром VG 2, 3	малі середні великі	3 5 7	Dorre de printemps Dustin, Sunrise Fiorella, Massilia
27. (* QN	Листкова пластинка: хвилястість краю VG 2, 3	відсутня або дуже слабка слабка помірна сильна дуже сильна	1 3 5 7 9	Dustin, Manford Commodore, Sunrise Noisette, Pentared Calmar, Invicta Lollo rossa, Madison
28. QL	Листкова пластинка: розсіченість краю верхівки VG 2, 3	відсутні наявні	1 9	Verpia Calmar, Gloire du Dauphine, Unicum
29. (* QN	Листкова пластинка: глибина розсіченості краю верхівки VG 2, 3	мілка помірна глибока	3 5 7	Pentared, Unicum Ithaca Great Lakes Lagon, Monet

30. QN	Листкова пластинка: ступінь розсіченості краю верхівки VG 2, 3	слабка помірна сильна дуже сильна	3 5 7 9	Maravilla de Verano Calmar, De Pierre, Benite Grand Rapids, Ithaca, Great Lakes Locarno, Madison
31. QL	Тільки сорти з сильною розсіченістю краю верхівки. Листкова пластинка: тип розсіченості VG 2, 3	синусоїдна зубчаста	1 2	Gloire du Dauphine Calmar
32. QL	Листкова пластинка: жилкування VG 2, 3	віялоподібне	1 2	Donatella, Verpia, Xanadu Gloire du Dauphine, Locarno, Monet

1	2	3	4	5
33. QN	Пазушне гілкування VG 4	відсутнє або дуже слабке слабке помірне сильне дуже сильне	1 3 5 7 9	Valmaine Aprilia, Sunrise Riva Doncella
34. QN	Час збиральної стиглості MG 4	дуже ранній ранній середній пізній дуже пізній	1 3 5 7 9	Blond a couper ameloree Attraction Newton Calmar EI Toro
35. (*) QN	Час початку появи квітконоса MG 5	дуже ранній ранній середній пізній дуже пізній	1 3 5 7 9	Blonde a couper amelioree Gotte a graine blanche Carelia Hilde II Erica, Kinemontepas, Rex
36. QN	Рослина: за висотою (квітуча рослина) VG/MG 6	низька середня висока	3 5 7	Gotte a graine blanche Samourai Danilla, Hilde II
37. QL	Рослина: фасціація (під час цвітіння) VG 6	відсутня наявна	1 9	Calmar, Romance, Gotte jaune d"or
38. QN	Стебло: інтенсивність фасціації (під час цвітіння) VG 6	дуже слабка слабка помірна сильна дуже сильна	1 3 5 7 9	Gotte a graine blanche Verte maraichere Amadeus Gotte jaune d"or Chicon des Charentes

39. (* (+ QL	Стійкість до борошнистої роси (<i>Bremia lactucae</i>) Izolate B1:16	відсутня наявна	1 9	Cobham Green, Hilde II Argeles, Ninja
-----------------------	---	-----------------	--------	--

2.8. Пояснення до таблиці ознак сортів салату посівного. Фази росту та розвитку рослин

Коди	Назви фаз росту та розвитку
1.	Сходи
2.	Розетка (10 - 12 листків)
3.	Зав'язування головки
4.	Збиральна стиглість
5.	Формування квітконоса
6.	Цвітіння
7.	Плодоношення
8.	Достигання насіння

2.8.1. Ключ для типів салату

Сорти салату групують за типами:

1. Маслянистоголовчастий

Головки з добре виповненою серцевиною, від тонких до середньої товщини листками з чітко вираженою центральною жилкою; переважаюча форма головки: від широкоеліптичної до поперечноеліптичної.

2. Хрумкоголовчастий (включно Айсберг, Батавію і типи Маравіли)

Головка від нещільної до дуже щільної з листками від тонких до дуже товстих і твердих (пружних, ламких, хрумких) без чітко вираженої центральної жилки, з віялоподібним жилкуванням.

2.8.2. Типи:

1. Айсберг (Calmar, Saladin), головним чином, із товстими та твердими листками з переважаючим зеленим та сіро зеленим забарвленням, край листка ледве гафрований до сильного.

2. Батавія – характеризується середніми й товстими листками з чітко вираженою пухирчастістю, переважають жовтуваті й помірно зелені; за холодних умов не завжди чітко виражена головка.

3. Маравіла – має товсті тверді листки зі слабкою або відсутньою пухирчастістю.

4. Салат – ромен (римський салат)

Головка або напівголовка з видовженими твердими листками з чітко вираженою центральною жилкою, переважаюча форма в поперечному перерізі еліптична, довжина головки > 1,5 діаметра.

5. “Грас” або латинський салат

Головка або напівголовка з твердих товстих листків, з чітко вираженою центральною жилкою, від вузькоеліптичної форми до яйцевидної. Деякі сорти мають дуже виповнену серцевину, інші подібні до римського салату. Тип підходить для засушливих умов.

6. Зрізний салат (салат прискороного зрізу), листковий

Достатньо гетерогенна група не головчастих маслянистоголовчато-подібних, не головчастих Батавієподібних, типів Oakleaf і Catalogna, з глибокорозсіченими листками (Monet) і типи з переважно хвилястим краєм листка (Lollo). Частково сорти з чітко вираженою центральною жилкою і частково з віялоподібним жилкуванням листків. Типова характеристика: розетка з вільними листками, які не формують головок.

7. Стебловий салат

За умов короткого дня формує м'ясисте стебло нижче розетки, листки тверді з чітко вираженою центральною жилкою. У їжу споживають стебло і/або листки.

2.8.3. Пояснення до деяких ознак

Характеристики ключових слів другої колонки і Таблиці ознак, які будуть використані для експертизи подаються нижче:

(а) Рослина, головка, листок, листкова пластинка: обстежують рослину, головку, листок і листкову пластинку за збиральної стиглості.

2.8.4. Пояснення до Таблиці ознак сортів салату для індивідуальних ознак

До 2. Сіянець: антоціанове забарвлення.

Ця характеристика легко може бути визначена на рослинах розсади, що відстають у рості після загартування в посудині без поливу під впливом холодних умов. За 2-3 доби розсада виявить цю ознаку.

До 6. Листкова пластинка: розсіченість (розчленування).

		
1 - не розсічена	2 - часточкова	3 - розчленована

До 13. Головка: форма у поздовжньому розрізі.

		
1 – вузькоеліптична	2 – еліптична	3 – широкоеліптична

До 16. Листок: за формою.

		
1 – вузькоеліптичний	2 - еліптичний	3 – широкоеліптичний

		
4 - округлий	5 – оберненоширокоеліптичний	6 – вузькоеліптичний
		
7 - яйцеподібний	8- обернотрикутний	9- трикутний

До 18+ 19. Листок: зелене забарвлення та інтенсивність іншого забарвлення зовнішніх листків

Інтенсивність	Зелене забарвлення (ознака 18)
---------------	--------------------------------

забарвлення (ознака 19)	1 відсутнє	2 жовтувате	3 сірувате	4 червонувате
3. Світла	Blode maraichere, Marmer, Reskia	Blondine (=Victoria), Locamo, Pia	Celtuce, Natina, Kinemontepas	Brauner Trotzkopf Maravilla de Verano
5. Помірна	Capitan, Florian, Tetue de Nimes	Australische Gele, Dorre de printemps, Gotte jaune d"or	Clarion, Du bon ardinier, Kelvin	Lollo rossa, Pirat, Prizehead (=Frisee d"Amerique)
7. Темна	Verpia, Waldemann Dark Green	Batavia, Chicon	Chou de Naples (=Webb"s Wonderful, Galaxy, Toledo)	Merveille des quatre saisons, Rosa, Rouge d"Hiver
9. Дуже темна	Larga Verde, Pavane		Sudia	

2.9. Результати досліджень з оновлення сортів-еталонів до таблиці ознак

Усі сорти сільськогосподарських рослин в Україні, у тому числі овочевих, заносять до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, за результатами експертизи з визначення критеріїв охороноздатності (ВОС-тест: відмінність (вирізняльність), однорідність, стабільність). Складовою Методик проведення експертизи на ВОС є набір сортів-еталонів в «Таблиці ознак», які використовуються для з'ясування станів прояву кожної ознаки. Таке з'ясування станів прояву потрібне з двох аспектів: по-перше, ілюструвати ознаку, а по-друге, - забезпечити основу для визначення відповідного стану прояву ознак кожного сорту і, за допомогою цього, розробити гармонізований опис сортів, виходячи з інтересів різних держав. Сорти-еталони для правильного опису ознак важливі тому, що, наскільки це можливо, на прояв ознак виключається вплив умов року та місцевість [13, 14].

Відповідно до «Правил проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин», проведення польової експертизи рослин, у тому числі овочевих видів, на відмінність, однорідність та стабільність здійснюється за відповідними Методиками проведення експертизи на ВОС. Нині в Україні є необхідність детального морфологічного вивчення сортового генофонду сільськогосподарських культур з метою розробки нових уніфікованих та удосконалення існуючих методик на ВОС. ВОС-тест – морфоописовий метод, який охоплює певний набір якісних, кількісних та альтернативних ознак. Він використовується з метою створення кодових формул сортів. Ідентифікація формул кодів сортів даного виду дозволяє зробити висновок про відмінність чи схожість сорту, який проходить експертизу, від визнаного сортового генофонду країни. Для проведення морфологічного опису сорту в Методиках указані «Таблиці ознак» з наведеними шкалами градацій, де кожному із словесних визначень ознаки наведено відповідний код, а для більш чіткої оцінки ступеня прояву ознаки наведено еталонні сорти. Відповідно до

вимог виробництва, розвитку науки, накопичення досвіду випробування сортів Методики державного випробування сортів постійно вдосконалюються. З метою розширення бази даних сортів-еталонів актуальними є дослідження з пошуку сортів-претендентів, зокрема вітчизняних, на еталони для доповнення Методик на ВОС.

Мета роботи - аналіз зразків салату посівного всіх різновидностей за критеріями однорідності та відмінності, виділення сортів – претендентів в еталони для проведення експертизи на ВОС-тест (відмінність, однорідність, стабільність). Оцінку сортів проводили за чинною на даний час “Методикою проведення експертизи сортів на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС)” (Електронний ресурс. – Режим доступу:

<http://sops.gov.ua/uploads/files/documents/Methodiki/421.pdf>;

<http://sops.gov.ua/uploads/files/documents/Methodiki/120.pdf>;

<http://sops.gov.ua/uploads/files/documents/Methodiki/546.pdf>;

<http://sops.gov.ua/uploads/files/documents/Methodiki/518.pdf>), прийнятої в Україні у 2007 р.

У результаті досліджень проаналізовано морфологічні ознаки сортів салату посівного вітчизняної та іноземної селекції; виділено зразки, які затверджені як сорти-еталони до таблиці ознак «Методики проведення експертизи сортів салату посівного на відмінність, однорідність і стабільність» [15-18]. Нові сорти-еталони затверджені Протоколом Методичної комісії Українського інституту експертизи сортів рослин №1 від 29.01.2014 р., наказ 59-ОД від 20.03.2014 р.).

Отже, сортами-еталонами ознак, які визначаються при науково-технічній експертизі нових сортів, визначені:

1. **«Насінина: забарвлення»:** біле: Дивограй, Годар, Золотий шар; чорне: Ольжич, Шар малиновий, Сніжинка, Погонич.

2. **«Сіянець: антоціанове забарвлення»:** наявне: Шар малиновий, Зорепад; відсутнє: Ольжич, Дивограй, Годар, Сніжинка.

3. **«Сіянець: сім'ядолі за розміром (за повного розвитку)»:** малі: Tango, Red Batavian; середні: Ольжич, Годар, Золотий шар, Дублянський; великі: Скарб.

4. **«Сіянець: форма сім'ядолей»:** вузькоеліптична: Cimmaron, May Queen; еліптична: Дивограй, Годар, Золотий шар, Погонич; широкоеліптична: Сніжинка, Зорепад, Sunsent, Sucrine.

5. **«Листок: за положенням у стадії 10–12 листків»:** прямий: Amish deer longue; напівпрямий: Дивограй, Сніжинка, Погонич, Дублінський; пониклий: Pallas.

6. **«Листкова пластинка: за розсіченістю краю»:** нерозсічена: Ольжич, Дивограй, Годар, Погонич; часточкова: Дублянський; розчленована: Monet, Tango, Малахит.

7. **«Рослина: діаметр»:** дуже малий: Sucrine; малий: Лолло Росса, Pallas, Tango, Дублянський; середній: Шар малиновий, Годар, Золотий шар, Sunsent; великий: Sopran, Ольжич, Дивограй, Погонич; дуже великий: Batch, Grand Rapids.

8. **«Рослина: утворення головки»:** не утворює: Зорепад, Малахит, Сніжинка, Дублянський; закрита головка: Королева Майови, Ольжич, Дивограй, Годар; відкрита головка: Смуглянка, Anuska, Cimmaron.

9. **«Тільки сорти із закритою головою. Головка: перекриття верхньої частини листків»:** дуже слабке: Isodor; слабке: Смуглянка, Delta, Imprasad Hanson;

середнє: Ольжич, Дивограй, Годар; *сильне*: Big Boston, Sucrine, Совський, Скарб; *дуже сильне*: Kelvin, Roxetta.

10. **«Головка: за щільністю»**: *дуже нещільна*: Ninja; *нещільна*: May Queen; *середня*: Anuska, Годар; *щільна*: Ольжич, Дивограй, Смуглянка; *дуже щільна*: Sucrine, Musette, Toronto.

11. **«Головка: за розміром»**: *дуже мала*: Tom Thumb; *мала*: May Queen, Sucrine; *середня*: Годар, Смуглянка, Наймит; *велика*: Ольжич, Дивограй; *дуже велика*: Blonde maraichere, El Toro.

12. **«Лише для сортів маслянистогоголовчастого типу у теплицях. Головка: закриття основи»**: *слабке*: May Queen; *середнє*: Дивограй, Годар, Смуглянка; *сильне*: Королева Майови, Ольжич, Sucrine.

13. **«Головка: форма у повздовжньому розрізі»**: *вузькоеліптична*: Romana rorogorana, Скарб; *еліптична*: Майський, Helga, Sucrine; *широкоеліптична*: Годар, Смуглянка, Наймит.

14. **«Листок за товщиною»**: *тонкий*: Годар, Raisa, Royal Red; *середній*: Шар малиновий, Зорепад, Смуглянка; *товстий*: Лолло Росса, Кучерявець одеський, Дивограй, Iceberg.

15. **«Листок: положення за збиральної стиглості (зовнішні листки у головчастого салату або сформовані листки для листкового і стеблового салатів)»**: *пряме*: Скарб, Совський; *напівпряме*: Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Погонич; *горизонтальне*: Королева Майови, Годар, Малахіт.

16. **«Листок: за формою»**: *вузькоеліптичний* Погонич, Пастушок, Скрипаль; *еліптичний*: Кучерявець одеський; *широкоеліптичний*: Майський, Ольжич, Годар, Сніжинка; *округлий*: Pallas, Sorpan, Anuska, Наймит, Смуглянка; *обернено широкоеліптичний*: Hanka, Нептун, Monet, Шар малиновий; *оберненовузькоеліптичний*: Pares white cos, Elvira, Medison; *яйцеподібний*: Raisa, Toronto; *оберненотрикутний*: Московський парниковий, Дивограй; *трикутний*: Renate, Лолло Росса, Берлінський жовтий.

17. **«Листок: форма верхівки»**: *гостра*: Celtuce, Deer Tongue, Karola, Tempra; *тупа*: Погонич; *округла*: Blonde Maraichere, Maserati.

18. **«Листок: відтінок зеленого забарвлення зовнішніх листків»**: *відсутній*: Нептун, Совський, Смуглянка, Наймит; *жовтуватий*: Берлінський жовтий, Годар Сніжинка, Скарб; *сіруватий*: Ольжич, Шар малиновий, Погонич; *червонуватий*: Лолло Росса, Flame, Cimmaron, Red Batavian.

19. **«Листок: інтенсивність забарвлення зовнішніх листків»**: *дуже слабка*: Donatello, Verria, Дублянський; *слабка*: Московський парниковий, Берлінський жовтий, Годар; *помірна*: Дивограй, Золотий шар, Сніжинка; *сильна*: Лолло Росса, Monet, Смуглянка, Малахіт; *дуже сильна*: Sunsent.

20. **«Листок: антоціанове забарвлення»**: *відсутнє*: Ольжич, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Погонич; *наявне*: Дивограй, Шар малиновий, Зорепад, Смуглянка, Совський.

21. **«Листок: інтенсивність антоціанового забарвлення»**: *дуже слабка*: May Queen, Iceberg; *слабка*: Дивограй, Зорепад; *помірна*: Шар малиновий, Flame; *сильна*: Смуглянка, Cimmaron, Red Batavian; *дуже сильна*: Sunsent.

22. «**Листок: поширення антоціанового забарвлення**»: *локальне*: Raine de Maj, Дивограй, Шар малиновий, Зорепад; *суцільне*: De snatra Taliones, Лолло Росса Смуглянка.

23. «**Листок: тип поширення антоціанового забарвлення**»: *тільки дифузне*: Raine de Maj, Дивограй, Шар малиновий, Зорепад; *тільки плямами*: Unicum; *дифузне і плямами*: Лолло Росса, Смуглянка, Flame, Red Batavian.

24. «**Листок: глянсуватість з верхнього боку**»: *відсутня або дуже слабка*: Новогодній, Amish deer langue; *слабка*: Ольжич, Годар, Шар малиновий, Смуглянка, Погонич; *помірна*: Кучерявець одеський, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад; *сильна*: Малахит, Дивограй, Tango, Iceberg.

25. «**Листок: пухирчастість**»: *відсутня або дуже слабка*: Ольжич, Годар, Золотий шар, Малахит; *слабка*: Королева Майови, Смуглянка, Погонич; *помірна*: Московський парниковий, Дивограй, Шар малиновий, Сніжинка; *сильна*: Кучерявець одеський, Наймит, Зорепад; *дуже сильна*: Лолло Росса, Grand Rapids.

26. «**Листок: пухирі за розміром**»: *малі*: Лолло Росса, Даляое, Monet, Tango; *середні*: Берлінський жовтий, Ольжич, Дивограй, Сніжинка; *великі*: Sopran, Годар, Зорепад.

27. «**Листкова пластинка: хвилястість краю**»: *відсутня або дуже слабка*: Ольжич, Годар, Погонич, Скарб; *слабка*: Берлінський жовтий, Anuska, Дублянський; *помірна*: Sopran; *сильна*: Кучерявець одеський, Дивограй, Сніжинка, Iceberg; *дуже сильна*: Лолло Росса, Monet, Шар малиновий, Золотий шар, Зорепад.

28. «**Листкова пластинка: розсіченість краю верхівки**»: *відсутня*: Королева Майови, Смуглянка, Погонич; *наявна*: Кучерявець одеський, Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад.

29. «**Листкова пластинка: глибина розсіченості краю верхівки за глибиною**»: *мілка*: Дивограй, Сніжинка, Зорепад; *помірна*: Лолло Росса, Кучерявець одеський, Шар малиновий; *глибока*: Малахит, Золотий шар, Tango.

30. «**Листкова пластинка: ступінь розсіченості краю верхівки**»: *слабка*: Дивограй, Золотий шар, Сніжинка; *помірна*: Кучерявець одеський, Monet, Шар малиновий; *сильна*: Лолло Росса, Зорепад, Малахит; *дуже сильна*: Locarno, Madison.

31. «**Тільки сорти з мілкою розсіченістю краю верхівки. Листкова пластинка: тип розсіченості**»: *синусоїдна*: Gloire du Dauphine; *зубчаста*: Calmar.

32. «**Листкова пластинка: жилкування**»: *невялоподібне*: Ольжич, Дивограй, Годар, Сніжинка, Погонич; *вялоподібне*: Лолло Росса, Золотий шар, Зорепад.

33. «**Пазушне гілкування**»: *відсутнє або дуже слабке*: Ольжич, Дивограй, Годар Сніжинка; *слабке*: Helga; *помірне*: Romana rogorogana; *сильне*: Нептун, Riva; *дуже сильне*: Doncella.

34. «**Час збиральної стиглості**»: *дуже ранній*: Blond a couper ameloree; *ранній*: Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Зорепад; *середній*: Дивограй, Смуглянка, Наймит, Погонич; *пізній*: Ольжич; *дуже пізній*: El Toro.

35. «**Час початку з'явлення квітконоса в умовах тривалого дня**»: *дуже ранній*: Новогодній, Годар; *ранній*: Берлінський жовтий, Anuska; *середній*: Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар Зорепад; *пізній*: Ольжич, Сніжинка, Погонич; *дуже пізній*: Erica, Kinemontepas, Rex.

36. «**Рослина: за висотою (квітуюча рослина)**»: *низька*: Годар, Sucrine; *середня*: Ольжич, Дивограй, Шар малиновий, Сніжинка; *висока*: Кучерявець одеський, Скарб, Скрипаль, Погонич.

37. «**Рослина: фасціація (під час цвітіння)**»: *відсутня*: Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка; *наявна*: Погонич.

38. «**Стебло: інтенсивність фасціації (під час цвітіння)**»: *дуже слабка*: Gotte a graine blanche; *слабка*: Verte maraichere; *помірна*: Погонич; *сильна*: Gotte jaune d'or; *дуже сильна*: Chicon des Charentes.

3. Оцінка світової колекції та вітчизняного сортименту салату посівного за морфолого-ідентифікаційними ознаками

Ознаки		Ступені прояву ознак	Коди	Сорти-еталони	Сортозразки світової селекції із колекції Національного центру генетичних ресурсів рослин України (у дужках – № каталогу НЦГРРУ), ринкові сорти та сорти вітчизняної селекції.
1	2	3	4	5	6
1. (* QL	Насінина: забарвлення VG 8	біле	1	Verpia	Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opravsky (00271), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Hiber сrep salatt regus (00204), Merine (00220), Karaat (00195), Pallas (00296), Pares white cos (00224), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Румунія (00250), Дивограй, Годар, Золотий шар, Смуглянка, Наймит, Flame, May Queen, Iceberg, Sucrine, Oak leaf , Юстина, Єва, Ленто
		жовте	2	Van Sal	
		чорне	3	Kagraner Sommer	Budai Melegagut (00449), Helga (00291), De cnatra Taliones (00440), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Batch (00461), Даляое (00216), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Monet (00295), Ольжич, Шар малиновий, Сніжинка, Зорепад, Погонич
		коричнєве – ознака у чинній методиці відсутня	4		Ferlicky (00471), Нептун (00208), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Amish deer longue, Tango, Big Boston, Cimmaron, Red Bavavian, Sunsent, Lentilina

1	2	3	4	5	6
2. (* (+) QL	Сіянець: антоціанове забарвлення VG 1	відсутнє	1	Verpia	Ванорат (00468, тут і далі в дужках № каталогу України), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), Batch (00461), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Sorpan, Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Дивограй, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Смуглянка, Наймит, Погонич, Amish deer longue, Tango, Big Boston, May Queen, Iceberg, Sucrine, Oak leaf, Lentilina
		наявне	9	Pirat	De snatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Лоллю Росса (00316), Шар малиновий, Зорепад, Flame, Cimmaron, Red Batavian, Sunsent
3. QN	Сіянець: розмір сім'ядоль (цілком розвинені) VG 1	маленькі	3	Romance	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Hiber crep salatt regus (00204), Monet (00295), Yvea (00454), Місцевий Румунія (00250), Amish deer longue, Tango, Cimmaron, May Queen, Red Batavian
		середні	5	Antina	Ванорат (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261),

1	2	3	4	5	6
					Ferlicky (00471), De snatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Нептун (00208), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Sopran, Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Шар малиновий, Дивограй, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит, Погонич, Flame, Big Boston, Sunsent, Iceberg, Sucrine, Oak leaf, Lentilina
		великі	7	Verpia	
4. QN	Сіянець: форма сім'ядолей VG 1	вузькоеліп тична	3	Calmar	Romana rorogorana (00288), Varte maraihere (00435), Yvea (00454), Cimmaron, May Queen
		еліптична	5	Frisette	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Larino (00438), La movla (00459), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Vandrasky (00175), Raine de Maj (00437), Batch (00461), Нептун (00208), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Hiber crep salatt regus (00204), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Шар малиновий, Дивограй, Годар, Золотий шар, Смуглянка, Наймит, Погонич, Flame, Amish deer longue, Tango, Big Boston, Red Bavian, Iceberg, Oak leaf, Lentilina
		широкоеліп тична	7	Fiorella, Sunrise	Banorat (00468), Майський (00445), Helga (00291), Ferlicky (00471), De snatra Taliones (00440), Rackeresztuz (00274), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Kwiek (00458), Isodor (00022), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Даляое (00216), Grand Rapids (00473), Сніжинка, Зорепад, Sunsent, Sucrine

1	2	3	4	5	6
5. QN	Листок: за положенням VG 2	прямостояч ий	1	Baby Star, Romance	Romana rorogorana (00288), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Gigante Tucumana (00267), Karaat (00195), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Amish deer longue
		напівпрямо стоячий	3	Great Lakes 118, Soraya	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Banorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), De snatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Нептун (00208), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Merine (00220), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Sorpan, Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Шар малиновий, Дивограй, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит, Погонич, Flame, Tango, Big Boston, Cimmaron, May Queen, Red Batavian, Sunsent, Iceberg, Sucrine, Oak leaf, Lentilina
		обвислий	5	Unicum, Vanguad 75	Pallas (00296)

6. (+) PQ	Листкова пластинка: за розсіченістю краю VG 2	нерозсічена	1	Capitan	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Banorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435),
1	2	3	4	5	6
					Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), De snatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Batch (00461), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Pallas (00296), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Лолло Росса (00316), Sorpan, Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Шар малиновий, Дивограй, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит, Погонич, Flame, Amish deer longue, Big Boston, Cimmaron, May Queen, Red Batavian, Sunsent, Iceberg, Sucrine, Lentilina
		часточкова	2	A couper a feuille de chene blonde a graine, Salad Bowl	Green solad Rave (00476), Oak leaf, Дублянський
		розчленована	3	Lagon, Monet	Monet (00295), Tango
7. (*) QN	Рослина: за діаметром VG 2	дуже маленька	1	Pavane, Tom Thumb El Toro, Yuma	
		маленька	3	Bastion, Gotte a graine blanche	Banorat (00468), Strapatyn rychlenletni (00273), Renate (00443), Лолло Росса (00316), Pallas (00296), Московський парниковий, Amish deer longue, Tango, Sucrine, Oak leaf

		середня	5	Clarion, Verpia	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drum-head gelloev (00299), Delta (00453), Rackeresztuz (00274), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opravsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Romana rorogorana (00288), Rochanea (00442),
--	--	---------	---	-----------------	--

1	2	3	4	5	6
					Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Нептун (00208), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Pares white cos (00224), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Румунія (00250), Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Шар малиновий, Годар, Золотий шар, Зорепад, Смуглянка, Наймит, May Queen, Sunsent
		велика	7	Great Lakes 659, Musette	Helga (00291), Dorian (00444), De snatra Taliones (00440), Larino (00438), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Кучерявець одеський (00040), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Індія (00463), Sorran, Ольжич, Дивограй, Сніжинка, Погонич, Flame, Big Boston, Cimmaron, Red Batavian, Iceberg, Lentilina
		дуже велика	9	Great Lakes 659, Musette	Batch (00461), Grand Rapids (00473)
8. (* PQ	Рослина: утворення голівки VG 3	не утворює	1	Blonde a couper ameliore Lollo rossa	Batch (00461), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Лолло Росса (00316), Новогодній, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Погонич, Flame, Amish deer longue, Tango, Sunsent, Iceberg, Oak leaf, Lentilina
		відкрита голівка	2	Manfred, Monet	Romana rorogorana (00288), Московський парниковий, Anuska, Cimmaron

1	2	3	4	5	6
		закрита головка	3	Kelvin, Sunrise	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Banorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Wenda (00261), Ferlicky (00471), De cnatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Ольжич, Дивограй, Годар, Смуглянка, Наймит, Big Boston, May Queen, Sucrine
9. QN	Тільки сорти із закритою головкою. Головка: ступінь перекриття верхньої частини листків VG 3	дуже слабка	1	Colorado	Isodor (00022)
		слабка	3	Danilla, Novita	Delta (00453), Imprasd Hanson (00441)
		середня	5	Augusta, Fiorella	Budai Melegagut (00449), Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), De cnatra Taliones (00440), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana rorogorana (00288), Rochanea (00442), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Ольжич, Дивограй, Годар, Смуглянка, Наймит, May Queen
		сильна	7	Master, Minas	Dorian (00444), Varte maraihere (00435), Big Boston, Sucrine
		дуже сильна	9	Kelvin, Roxetta	
10. QN	Головка: за щільністю VG 3	дуже нещільна	1	Ninja	
		нещільна	3	Danilla, Nanda	Rackeresztuz (00274), Opavsky (00271), May Queen
		середня	5	Blonde maraichere	Attrantan (00249), Майський (00445), Helga (00291), Ferlicky (00471), Dorian (00444), De cnatra Taliones (00440), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Kwiek (00458), Rochanea (00442), Varte maraihere (00435), Anuska, Годар

		щільна	7	Hilde, Kelvin	Budai Melegagut (00449), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Larino (00438), Imprasad Hanson (00441), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana rorogorana (00288), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Московський парниковий, Ольжич, Дивограй, Смуглянка, Наймит, Big Boston
		дуже щільна	9	Musette, Toronto	Banorat (00468), Delta (00453), Kreonio nir 95 (00302), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Sucrine

1	2	3	4	5	6
11. QN	Головка: за розміром VG 3	дуже мала	1	Tom Thumb	
		мала	3	Bastion, Gotte a graine blanche	Banorat (00468), Ferlicky (00471), Strapatyn rychlenletni (00273), Renate (00443), May Queen, Sucrine
		середня	5	Floricos, Soraya	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Romana rorogorana (00288), Rochanea (00442), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Московський парниковий, Anuska, Годар, Смуглянка, Наймит, Big Boston
		велика	7	Great Lakes 659, Musette	Helga (00291), Drumhead gelloev (00299), De cnatra Taliones (00440), Larino (00438), Zommerdiamant (00452), Ольжич, Дивограй
		дуже велика	9	Blonde maraichere, ElToro	
12. QN	Лише для сортів маслянистоголовчастого типу Головка: закриття основи	слабке	3	Passe Partout	Budai Melegagut (00449), Ferlicky (00471), Opavsky (00271), May Queen
		середнє	5	Carmelita	Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Helga (00291), Hanka (00471), Delta (00453), Dorian (00444), De cnatra Taliones (00440), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla

	VG 3				(00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Sopran, Anuska, Дивограй, Годар, Смуглянка, Наймит, Big Boston
	сильне	7	Dustion, Manfred	Королева Майови (00472), Drumhead gelloev (00299), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Raine de Maj (00437), Ольжич, Sucrine	

1	2	3	4	5	6
41 3. (* (+) PQ	Головка: форма у Поздовжньому перерізі VG 3	вужкоеліп тична	1	Verte maraichere	De cnatra Taliones (00440), Romana rorogorana (00288)
		еліптична	2	Amadeus, Sucrine	Budai Melegagut (00449), Майський (00445), Helga (00291), Kreonio nir 95 (00302), Kwiek (00458), Imprasd Hanson (00441), Strapatyn rychlenletni (00273), Renate (00443), Varte maraichere (00435), Sucrine
		широкоеліп тична	3	Passe Partout, Verpia	Banorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), №1100 (00239), Opravsky (00271), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Rochanea (00442), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Sopran, Anuska, Ольжич, Дивограй, Годар, Смуглянка, Наймит, Big Boston, May Queen
14. QN	Листок: за товщиною VG 3	тонкий	3	Raisa, Royal Red	
		середній	5	Dustin, Sunrise	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraichere (00435), Banorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opravsky (00271), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraichere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), De cnatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Непгун (00208), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat

					(00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит, Погонич, Amish deer longue, Tango, May Queen, Sunsant, Sucrine, Oak leaf, Lentilina
		товстий	7	Frisee de Beauregard	Batch (00461), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Sopran, Дивограй, Flame, Big Boston, Cimmaron, Red Batavian, Iceberg
1	2	3	4	5	6
15. QN	Листок: положення за збиральної стиглості (зовнішні листки у головчастого салату або сформовані листки для листового і стеблового салатів) VG 2, 3	пряmostoяче	1	Feria, Riva	Romana rorogorana (00288), Varte maraihere (00435), Gigante Tucumana (00267), Karaat (00195), Amish deer longue
		напівпрямост ояче	3	Amelia, Toronto	Banorat (00468), Майський (00445), De snatra Taliones (00440), La movla (00459), №1 100 (00239), Kwiek (00458), Imprasad Hanson (00441), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Batch (00461), Нептун (00208), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Grand Rapids (00473), Merine (00220), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Московський парниковий, Новогодній, Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Погонич, Flame, Cimmaron, Red Batavian, Sunsant, Lentilina
		горизонтальн е	5	Chambery, Divina	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), Kreonio nir 95 (00302), Opavsky (00271), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Hiber crep salatt regus (00204), Pallas (00296), Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Годар, Смуглянка, Наймит, Tango, Big Boston, May Queen, Iceberg, Sucrine, Oak leaf
16. (* (+) PQ	Листок: за формою VG 2, 3	вужькоеліпти чний	1	Riva, Verte maraichere	Varte maraihere (00435), Romana rorogorana (00288), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Даляое (00216), Karaat (00195), Soreksari taj-tajta (00260), Місцевий Китай (00315), Погонич
		еліптичний	2	Angela, Xanadu	Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Rochanea (00442), Raine de Maj (00437); Batch (00461), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220),

					Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Румунія (00250), Кучерявець одеський (00040), Hiber crep salatt regus (00204, дуболистий), Green solad Rave (00476), Sommersilger (00455), Місцевий Індія (00463)
		широкоеліп тичний	3	Amelia, Amadeus	Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Helga (00291), Delta (00453), De cnatra Taliones (00440), Larino (00438), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Strapatyn rychlenletni (00273), Новогодній, Ольжич, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка

1	2	3	4	5	6
		округлий	4	Elsa, Sunrise, Verpia	Pallas (00296), Sopran, Anuska, Наймит
		обернено- широкоеліп тичний	5	Commodore, Fiorella	Budai Melegagut (00449), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), La movla (00459), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Vandrasky (00175), Нептун (00208), Monet (00295, дуже розсічений), Yvea (00454), Шар малиновий
		обернено- вузькоеліп тичний	6	Elvira, Medison	Pares white cos (00224)
		яйцевидний	7	Raisa, Toronto	
		обернено-т рикутний	8	Delicato, Monet	Московський парниковий, Дивограй
		трикутний	9	Deer Tongue	Isodor (00022), Renate (00443), Лолло Росса (00316), Берлінський жовтий
17. PQ	Листок: форма верхівки VG 2, 3	гостра	1	Celtuce, Deer Tongue Karola, Tempra	Місцевий Китай (00315)
		тупа	2	Chicon des Cha- rentes, Grise maraichere	Погонич
		округла	3	Blonde Maraichere, Maserati	

18. (* (+) PQ	Листок: зелене забарвлення зовнішніх листків VG 2, 3	відсутнє	1	Donatello, Verpia	Banorat (00468), Helga (00291), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Dorian (00444), De cnatra Taliones (00440), Rackeresztuz (00274), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Soreksari taj-tajta (00260), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Дивограй, Смуглянка, Наймит, Tango, Big Boston, Sucrine
1	2	3	4	5	6
		жовтувате	2	Doree de printems	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Delta (00453), №1100 (00239), Imprasd Hanson (00441), Merine (00220), Sommersilger (00455), Місцевий Індія (00463), Московський парниковий, Берлінський жовтий, Anuska, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, May Queen, Iceberg, Oak leaf, Lentilina
		сірувате	3	Celtuce, Du bon jardinier	Larino (00438), Romana rorogorana (00288), Zommerdiamant (00452), Batch (00461), Даляое (00216), Karaat (00195), Pares white cos (00224), Місцевий Китай (00315), Новогодній, Ольжич, Шар малиновий, Погонич, Amish deer longue
		червонувате	4	Lollo rossa, Revolution, Rosa	Лолло Росса (00316), Flame, Cimmaron, Red Batavian, Sunsant
19. (* (+) QN	Листок: інтенсивність забарвлення зовнішніх листків VG 2, 3	дуже світла світла помірна	1 3 5	див. пояснення до 18	Московський парниковий, Берлінський жовтий, Годар, Amish deer longue, May Queen Budai Melegagut (00449), Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Rochanea (00442), Renate

					(00443), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Batch (00461), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pares white cos (00224), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Anuska, Ольжич, Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Наймит, Погонич, Flame, Big Boston, Iceberg, Sucrine, Oak leaf, Lentilina
--	--	--	--	--	---

1	2	3	4	5	6
		темна	7		De snatra Taliones (00440), Larino (00438), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana gorogorana (00288), Varte maraihere (00435), Лолло Росса (00316), Gigante Tucumana (00267), Pallas (00296), Monet (00295), Soreksari taj-tajta (00260), Місцевий Болгарія (00462), Новогодній, Смуглянка, Tango, Cimmaron, Red Batavian
		дуже темна	9		Sunsent
20. (* QL	Листок: антоціанове забарвлення VG 2, 3	відсутнє	1	Fiorella, Sunrise	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Vanorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opravsky (00271), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana gorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Московський парниковий, Новогодній,

					Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Наймит, Погонич, Amish deer longue, Tango, Big Boston, May Queen, Sucrine, Oak leaf, Lentilina
		наявне	9	Commodore, Pirat	De snatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Batch (00461), Лолло Росса (00316), Дивограй, Шар малиновий, Зорепад, Смуглянка, Flame, Cimmaron, Red Batavian, Sunsent, Iceberg

1	2	3	4	5	6
21. (* QN	Листок: інтенсивність антоціанового забарвлення VG 2, 3	дуже слабка	1	Chicon de Chrenntes Muranta, Rumina	Raine de Maj (00437), Batch (00461), May Queen, Iceberg
		слабка	3	Du bon jardinier	Дивограй, Зорепад
		помірна	5	Troncadero a graine noire	Шар малиновий, Flame
		сильна	7	Amandine, Merveille des quatre saisons	De snatra Taliones (00440), Лолло Росса (00316), Смуглянка, Cimmaron, Red Batavian
		дуже сильна	9	Little, Leprechaun, Revolution	Sunsent
22. QL	Листок: поширення антоціанового забарвлення VG 2, 3	локалізоване	1	Muranta, Rumina	Raine de Maj (00437), Batch (00461), Дивограй, Шар малиновий, Зорепад, Flame, May Queen, Red Batavian, Iceberg
		суцільне	2	Delicato, Liberty	De snatra Taliones (00440), Лолло Росса (00316), Смуглянка, Cimmaron, Sunsent
23. QL	Листок: тип поширення антоціанового	тільки дифузне	1	Amandine, Pirat, Sanguine	Raine de Maj (00437), Batch (00461), Дивограй, Шар малиновий, Зорепад, Cimmaron, May Queen, Sunsent, Iceberg

	забарвлення VG 2, 3				
		тільки плямами	2	Passion blonde a graine blanche, Unicum	
		дифузне і плямами	3	Lovina, Rougette du Midi	De cnatra Taliones (00440), Лолло Росса (00316), Смуглянка, Flame, Red Batavian

1	2	3	4	5	6
24. QN	Листок: глянуватість з верхнього боку VG 2, 3	відсутня або дуже слабка	1	Du bon jardinier, Divina	La movla (00459), Zommerdiamant (00452), Місцевий Китай (00315), Новогодній, Amish deer longue
		слабка	3	Elsa, Fiorella	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Romana rorogorana (00288), Rochanea (00442), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Batch (00461), Sommersilger (00455), Місцевий Індія (00463), Московський парниковий, Берлінський жовтий, Ольжич, Годар, Шар малиновий, Смуглянка, Погонич, Oak leaf, Lentilina
		помірна	5	Feria, Sunrise	Banorat (00468), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Нептун (00208), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Даляе (00216), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Місцевий Румунія (00250), Anuska, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Наймит, Flame, May Queen, Sucrine
		сильна	7	Ibis, Noisette	De cnatra Taliones (00440), Hiber crep salatt regus (00204), Pallas (00296), Мо- net (00295), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Sopran, Дивограй, Tango, Big Boston, Cimmaron, Red Batavian, Sunsent, Iceberg
25.	Листок: пухирчастість	відсутня	1	Donia, Frillblond	№1100 (00239), Isodor (00022), Місцевий Китай (00315), Місцевий Румунія

(*) QN	VG 2, 3	або дуже слабка			(00250), Ольжич, Годар, Золотий шар, Tango, May Queen, Oak leaf
		слабка	3	Fiorella, Minas	Banorat (00468), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Delta (00453), Dorian (00444), De cnatra Taliones (00440), Lamovla (00459), Kreonio nir 95 (00302), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Нептун (00208), Hiber crep salatt regus (00204), Gigante Tucumana (00267), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Sommersilger (00455), Смулянка, Погонич, Amish deer longue, Cimmarron

1	2	3	4	5	6
		помірна	5	Commodore	Budai Melegagut (00449), Attrantan (00249), Drumhead gelloev (00299), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Merine (00220), Soreksari taj-tajta (00260), Sopran, Московський парниковий, Anuska, Дивограй, Шар малиновий, Сніжинка, Зорепад, Flame, Red Batavian, Sucrine
		сильна	7	Blonde de Paris, Smile	Майський (00445), Rochanea (00442), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Індія (00463), овомодній, Берлінський жовтий, Наймит, Big Boston, Sunsent, Iceberg, Lentilina
		дуже сильна	9	Blonde de Doulon	Лолло Росса (00316), Grand Rapids (00473)
26. QN	Листок: пухирі за розміром VG 2, 3	малі	3	Dorre de printemps	Лолло Росса (00316), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Pares white cos (00224), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Tango
		середні	5	Dustin, Sunrise	Budai Melegagut (00449), Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Kreonio nir 95 (00302), Opavsky (00271), Imprasad Hanson (00441), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana rorogorana (00288), Rochanea (00442), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Кучерявець одеський (00040), Hiber crep salatt regus (00204), Grand

					Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Karaat (00195), Soreksari taj-tajta (00260), Місцевий Індія (00463), Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Ольжич, Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит, Погонич, Cimmaron, Red Batavian, Iceberg, Lentilina
		великі	7	Fiorella, Massilia	Helga (00291), Hanka (00471), De snatra Taliones (00440), Larino (00438), La movla (00459), Kwiek (00458), Iveto (00446), Vandrasky (00175), Нептун (00208), Merine (00220), Pallas (00296), Sommersilger (00455), Sopran, Anuska, Годар, Flame, Amish deer longue, Big Boston, May Queen, Sunsent, Sucrine

1	2	3	4	5	6
27. (* QN	Листкова пластинка: хвилястість краю VG 2, 3	відсутня або дуже слабка	1	Dustin, Manford	Budai Melegagut (00449), Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), De snatra Taliones (00440), Rackeresztuz (00274), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana rorogorana (00288), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Нептун (00208), Даляое (00216), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Pallas (00296), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Румунія (00250), Московський парниковий, Ольжич, Годар, Смуглянка, Наймит, Погонич, Amish deer longue, Big Boston, Cimmaron, May Queen, Sucrine
		слабка	3	Commodore, Sunrise	Zommerdiamant (00452), Берлінський жовтий, Anuska
		помірна	5	Noisette, Pentared	Rochanea (00442), Pares white cos (00224), Sopran
		сильна	7	Calmar, Invicta	Larino (00438), Кучерявець одеський (00040), Grand Rapids (00473), Green solad Rave (00476), Yvea (00454), Місцевий Індія (00463), Дивограй, Сніжинка, Flame, Red Batavian, Iceberg
		дуже сильна	9	Lollo rossa, Madison	Imprasd Hanson (00441), Лолло Росса (00316), Hiber сrep salatt regus (00204), Monet (00295), Шар малиновий, Золотий шар, Зорепад,

					Tango, Sunsent, Lentilina
28. QL	Листкова пластинка: розсіченість краю верхівки VG 2, 3	відсутні	1	Verpia	Budai Melegagut (00449), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Rackeresztuz (00274), Rochanea (00442), Zommerdiamant (00452), Batch (00461), Даляое (00216), Karaat (00195), Pallas (00296), Sommersilger (00455), Місцевий Індія (00463), Московський парниковий, Смуглянка, Погонич, Amish deer longue, Sucrine

1	2	3	4	5	6
		наявні	9	Calmar, Gloire du Dauphine, Unicum	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Banorat (00468), Attrantan (00249), Dorian (00444), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Varte maraihere (00435), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), De cnatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Румунія (00250), Лолло Росса (00316), Sorpan, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Дивограй, Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Наймит, Flame, Tango, Big Boston, Cimarmon, May Queen, Red Batavian, Sunsent, Iceberg
29. (* QN	Листкова пластинка: глибина розсіченості краю верхівки VG 2, 3	мілка	3	Pentared, Unicum	Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Helga (00291), Ferlicky (00471), Dorian (00444), De cnatra Taliones (00440), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana rorogorana (00288), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Нептун (00208), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Green solad Rave (00476), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Yvea

					(00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Дивограй, Годар, Сніжинка, Зорепад, Наймит, Flame, Big Boston, Cimmaron, May Queen, Sunsant, Iceberg
		помірна	5	Ithaca Great Lakes	Imprasd Hanson (00441), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Шар малиновий, Red Batavian, Sunsant
		глибока	7	Lagon, Monet	Monet (00295), Золотий шар, Tango

1	2	3	4	5	6
30. QN	Листкова пластинка: ступінь розсіченості краю верхівки VG 2, 3	обрідно	3	Maravilla de Verano	Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Helga (00291), Ferlicky (00471), Dorian (00444), De snatra Taliones (00440), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opravsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Romana rorogorana (00288), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Нептун (00208), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Yvea (00454), Місцевий Румунія (00250), Sopran, Новогодній, Берлінський жовтий, Anuska, Ольжич, Дивограй, Годар, Золотий шар, Сніжинка, Наймит, Flame, Big Boston, Cimmaron, May Queen, Red Batavian, Iceberg
		помірно	5	Calmar, De Pierre, Benite	Larino (00438), Imprasd Hanson (00441), Renate (00443), Кучерявець одеський (00040), Grand Rapids (00473), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Шар малиновий
		часто	7	Grand Rapids, Ithaca, Great Lakes	Лолло Росса (00316), Зорепад, Tango
		дуже часто	9	Locarno, Madison	

31. QL	Тільки сорти з дрібною розсіченістю краю верхівки	синусоїдна (городчаста)	1	Gloire du Dauphine	
	Листкова пластинка: тип розсіченістіVG 2, 3	зубчаста	2	Calmar	

1	2	3	4	5	6
32. QL	Листкова пластинка: жилкування VG 2, 3	невіялоподібне	1	Donatella, Verpia, Xanadu	Майський (00445), Strapatyn rychlenletni (00273), Varte maraihere (00435), Banorat (00468), Attrantan (00249), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Drumhead gelloev (00299), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Iveto (00446), Imprasad Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Varte maraihere (00435), Budai Melegagut (00449), Helga (00291), Kwiek (00458), Romana rorogorana (00288), Wenda (00261), Ferlicky (00471), De cnatra Taliones (00440), Raine de Maj (00437), Batch (00461), Нептун (00208), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Московський парниковий, Новогодній, Берлінський жовтий, Апуска, Ольжич, Дивограй, Годар, Сніжинка, Смуглянка, Наймит, Погонич, Flame, Amish deer longue, Tango, Big Boston, Cimarmon, May Queen, Iceberg, Sucrine, Lentilina
		віялоподібне	2	Gloire du Dauphine, Locarno, Monet	Larino (00438), Лолло Росса (00316), Sopran, Шар малиновий, Золотий шар, Зорепад, Red Batavian, Sunsent

33. QN	Пазушне гілкування VG 4	відсутнє або дуже слабке	1	Valmaine	Budai Melegagut (00449), Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Delta (00453), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), Kreonio nir 95 (00302), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Imprasd Hanson (00441), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Raine de Maj (00437), Zommerdiamant (00452), Wenda (00261), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Лолло Росса (00316), Кучерявець одеський (00040), Grand
-----------	-------------------------------	--------------------------------	---	----------	--

1	2	3	4	5	6
					Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Green solad Rave (00476), Pallas (00296), Monet (00295), Pares white cos (00224), Sommersilger (00455), Yvea (00454), Місцевий Болгарія (00462), Місцевий Китай (00315), Місцевий Індія (00463), Ольжич, Дивограй, Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит, Погонич
		слабке	3	Aprilia, Sunrise	Helga (00291), La movla (00459), Даляое (00216)
		помірне	5		Romana rorogorana (00288), Soreksari taj-tajta (00260)
		сильне	7	Riva	Drumhead gelloev (00299), De snatra Taliones (00440), Нептун (00208), Hiber crep salatt regus (00204)
		дуже сильне	9	Doncella	Місцевий Румунія (00250)
34. QN	Час збиральної стиглості MG 4	дуже ранній	1	Blond a couper ameloree	
		ранній	3	Attraction	Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад
		середній	5	Newton	Дивограй, Смуглянка, Наймит, Погонич
		пізній	7	Calmar	Ольжич
		дуже пізній	9	EI Toro	
35. (*)	Час початку викидання квіткуноса	дуже ранній	1	Blonde a couper amelioree	Новогодній, Годар

QN	MG 5	ранній	3	Gotte a graine blanche	Берлінський жовтий, Anuska
		середній	5	Carelia	Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Зорепад, Смуглянка, Наймит
		пізній	7	Hilde II	Ольжич, Сніжинка, Погонич
		дуже пізній	9	Erica, Kinemontepas, Rex	

1	2	3	4	5	6
36. QN	Рослина: за висотою (квітуча рослина) VG/MG 6	низька	3	Gotte a graine blanche	Delta (00453), Raine de Maj (00437), Wenda (00261), Годар
		середня	5	Samourai	Budai Melegagut (00449), Banorat (00468), Attrantan (00249), Майський (00445), Королева Майови (00472), Helga (00291), Hanka (00471), Ferlicky (00471), Drumhead gelloev (00299), Dorian (00444), Rackeresztuz (00274), Larino (00438), La movla (00459), №1100 (00239), Opavsky (00271), Kwiek (00458), Iveto (00446), Isodor (00022), Vandrasky (00175), Strapatyn rychlenletni (00273), Rochanea (00442), Renate (00443), Zommerdiamant (00452), Нептун (00208), Лолло Росса (00316), Hiber crep salatt regus (00204), Grand Rapids (00473), Gigante Tucumana (00267), Merine (00220), Karaat (00195), Pallas (00296), Pares white cos (00224), Місцевий Румунія (00250), Ольжич, Дивограй, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит
		висока	7	Danilla, Hilde II	De snatra Taliones (00440), Kreonio nir 95 (00302), Imprasd Hanson (00441), Romana rorogorana (00288), Varte maraihere (00435), Batch (00461), Кучерявець одеський (00040), Даляое (00216), Green solad Rave (00476), Monet (00295), Soreksari taj-tajta (00260), Sommersilger (00455), Місцевий Індія (00463), Місцевий Румунія (00250), Погонич

37. QL	Рослина: фасціація (під час цвітіння) VG 6	відсутня	1	Calmar, Romance	Дивограй, Годар, Шар малиновий, Золотий шар, Сніжинка, Зорепад, Смуглянка, Наймит
		наявна	9	Gotte jaune d'or	Погонич
38. QN	Стебло: інтенсивність фасціації (під час цвітіння) VG 6	дуже слабка	1	Gotte a graine blanche	
		слабка	3	Verte maraichere	
		помірна	5	Amadeus	Погонич
		сильна	7	Gotte jaune d'or	
		дуже сильна	9	Chicon des Charentes	

4. Технологічні прийоми вирощування насіння салату посівного

№ п/п	Технологічні прийоми
1.	Попередник – ячмінь, озима пшениця
2.	Основний обробіток ґрунту - напівпаровий обробіток
2.1.	Луцнення попередника у два сліди на глибину 16-18 см ППЛ 10-25
2.2.	Осілля культивація на глибину 16-18 см ЧКУ-4
2.3.	Весняне боронування у два сліди ШБ-2,5
2.4.	Весняна культивація ЧК-4
3.	Удобрення N ₉₀ P ₉₀ K ₉₀
4.	Підготування насіння до сівби
4.1.	Відбір насіння калібрування ширина 1,3-1,7 довжина 0,6-0,8 мм
4.2.	Сівбу проводять сівалкою СО-4,2 ширина захвату 5,4 м
4.3.	Норма висіву 5 кг/га
4.4.	Глибина висівання 2-3 см 1,5-2 см
4.5.	Коткування ЗКШ-6
5.	Догляд за посівами
5.1.	Боронування ЗБП-0,6А або ЗОР-0,7/проріджування
5.2.	Міжрядний обробіток КОР-4,2 та УСМК-5,4Б
6.	Зрошення ДДА-100 МА, КИ-50 «Волжанка» 300 м протягом 1,5 год.
7.	Збирання врожаю комбайном ЕМ-11 та ММТ-1 та вручну
8.	Обмолот комбайном або вручну
9.	Просушування
10.	Очищення на машині «Суперпеткус»

ВИСНОВКИ

За період багаторічних досліджень розроблено методику-класифікатор оцінки генотипів на вирівняність, однорідність і стабільність кількісних і якісних ознак різновидів салату посівного, які відносяться за класифікаційними морфологічними ознаками до родини Айстрових.

Створення методики-класифікатора дозволить прискорити оцінку колекційного матеріалу близькородинних рослин та виявити кластерні ознаки. Широкий уніфікований класифікатор відображає ознаки рослин першого та другого року життя, де відображено морфологічні, біологічні, фенологічні властивості, комбінаційну здатність, коефіцієнти агрономічної стабільності прояву ознак, ураження хворобами та шкалу групування зразків, а також господарські ознаки та хімічний склад.

Другий розділ методики-класифікатора включає методику проведення експертизи сортів рослин на відмінність, однорідність, стабільність, яка дозволяє визначити параметри оцінки та групування сортів на ВОС.

Подані оновлені сорти-еталони для таблиці ознак Методики та характеристику морфолого-ідентифікаційних ознак світової колекції і вітчизняного сортименту салату посівного.

Висвітлено технологічні прийоми вирощування насіння салату посівного.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bowring, J.D.C., 1969: "The identification of varieties of lettuce," National Institute of Agricultural Botany, XI. - pp. 499-520.
2. Rodenburg, C.M., et al., 1960: "Varieties of lettuce. An international monograph," Instituut voor de Veredeling van Tuinbouwgewassen (IVT), Wageningen, NL, 228 pp. (Also in French: "Variétés de laitues"; and German: "Salatsorten").
3. Кривец Д.О., Дяченко І.І. Позняк А.В. Перспективні сорти зелених овочевих і пряно-ароматических культур // Інформаційний листок. № 41-96. - Чернігов: ЦНТЭІ, 1996. - 4 с.
4. Позняк А.В., Чабан Л.В., Маленко А.Н., Кривец Д.О. Створення і впровадження в виробництво сортів малорозповсюджених овочевих і прянокусових рослин, адаптованих до сучасних технологій вирощування // Вісник Сумського національного аграрного університету. - Серія «Аграрія і біологія». - Суми: Видавництво ВТД «Університетська книга», 2006. - Вип. 11-12 (12-13), 2006. - С. 46-49.
5. Скрипка А. Позняк А. Нові сорти салатів української селекції // Овочівництво. - К.: Видавничий дім «Юнівест Медіа», 2006. - № 12 (24) – грудень. - С. 79.
6. Кондратенко С.І., Молчанов Е.В., Михайлін В.І., Гарт О.Ю. Оцінка перспективних зразків салату посівного за комплексом біохімічних показників // Овочівництво України. Наукове забезпечення і резерви збільшення виробництва товарної продукції та насіння: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. – Х.: ІОБ НААН. – 2012. – С. 43-44.
7. Позняк О.В., Ткалич Ю.В. Створення та впровадження новітнього вітчизняного асортименту овочевих рослин у контексті інноваційно-інвестиційного розвитку агропродовольчої сфери (на прикладі салату посівного) // Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку агропродовольчої сфери: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., присвяч. 198-річ. ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2 жовтня 2014 р. / Харк. нац. аграрн. у-т ім. В.В. Докучаєва.- Харків: ХНАУ; Видавництво «Фінарт», 2014.- С. 137-140.
8. Ткалич Ю.В., Позняк О.В. Салат посівний – цінний овоч // АгроСвіт: всеукр. рекл.-інф. вид. - Полтава: Ляшенко В.Г., 2014; Харків: ТОВ фірма «СІМ», 2014.- №7 (17) - серпень.- С. 16.
9. Christensen, I., 1980: "Sallatssorternas morfologi enligt UPOV", Swedish University of Agricultural Sciences, Research Information Centre, Alnarp Trädgårds 190, SE.
10. Rodenburg, C.M., et al., 1960: "Varieties of lettuce. An international monograph," Instituut voor de Veredeling van Tuinbouwgewassen (IVT), Wageningen, NL, 228 pp. (Also in French: "Variétés de laitues"; and German: "Salatsorten").
11. Casallo, A., Sobrino, E., 1965: "Variedades de Hortalizas Cultivadas en España", Ministerio de Agricultura, Manuales Técnicos A29, Madrid, pp 257-285.

12. Lebeda, A., and Kristkova, E., 1999: "EUCARPIA Leafy Vegetables „99", Proceedings of the Eucarpia Meeting on Leafy Vegetables Genetics and Breeding, Olomouc, CZ, June 1999, Palacky University.

13. Ткалич Ю.В. Створення сучасного сортименту салату посівного, стійкого до підвищених температур і посухи, методами традиційної селекції та індукованого мутагенезу // Практичні і теоретичні аспекти сучасного овочівництва: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 40-річчю від дня заснування Дослідної станції «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН (25 квітня 2014 р., с. Крути, Чернігівська обл.). - Ніжин: П.П. Лисенко М.М., 2014. - С. 121-123.

14. Ткалич Ю.В., Позняк О.В. Стан та перспективи селекції салату посівного (*Lactuca sativa* L.) на Дослідній станції «Маяк» ІОБ НААН у контексті інноваційного розвитку вітчизняного овочівництва // Вісник Степу: наук. зб-к.- Кіровоград: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2014.- Вип. 11. / Матеріали X всеукр. наук.-практ. конференції молодих вчених і спеціалістів «Агропромислове виробництво України – стан і перспективи розвитку» (20-21 березня 2014 р., с. Созонівна, Кіровоградська ДСГДС НААН).- С. 85-91.

15. Позняк О.В., Лещук Н.В. Аналіз морфологічних ознак сортів салату посівного селекції Дослідної станції «Маяк» ІОБ НААН у контексті розширення бази вітчизняних сортів-еталонів в експертизі на ВОС-тест // Овочівництво України. Наукове забезпечення і резерви збільшення виробництва товарної продукції та насіння: Зб-к тез Міжнар. наук.-практ. конф. (26 липня 2012 р., м. Харків, Інститут овочівництва і баштанництва НААН). – Х.: Плеяда, 2012.- С. 83-86.

16. Позняк О.В., Лещук Н.В. Різновиди салату посівного (*Lactuca sativa* L.).- Крути: ДС «Маяк» ІОБ НААН України; друк Ніжин: ФОП Нечваль Т.В., 2012.- 6 с.

17. Позняк О.В. Малопоширені різновидності і типи салату посівного (*Lactuca sativa* L.) як об'єкт селекції в Україні // Сучасне овочівництво: освіта, наука та інновації: Тези наук.-практ. конф. присвяченої 80-річчю від дня народження видатного вченого-овочівника, Заслуженого працівника вищої школи України, доктора с.-г. наук, професора, академіка НААН та АН ВШ України Барабаша Ореста Юліановича (13-14 грудня 2012 р., м. Київ – Національний університет біоресурсів і природокористування України).- Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2012. - С. 193-195.

18. Дидів О.Й., Дидів І.В., Лещук Н.В., Позняк О.В. Порівняльна оцінка господарсько цінних ознак сортів салату посівного (*Lactuca sativa* var. *secalina* L.) в умовах західного регіону України // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Агрономія» / Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. - К.: ВЦ НУБіП України, 2013. - Вип. 183, ч. 1.- С. 224-228.

ДОДАТКИ

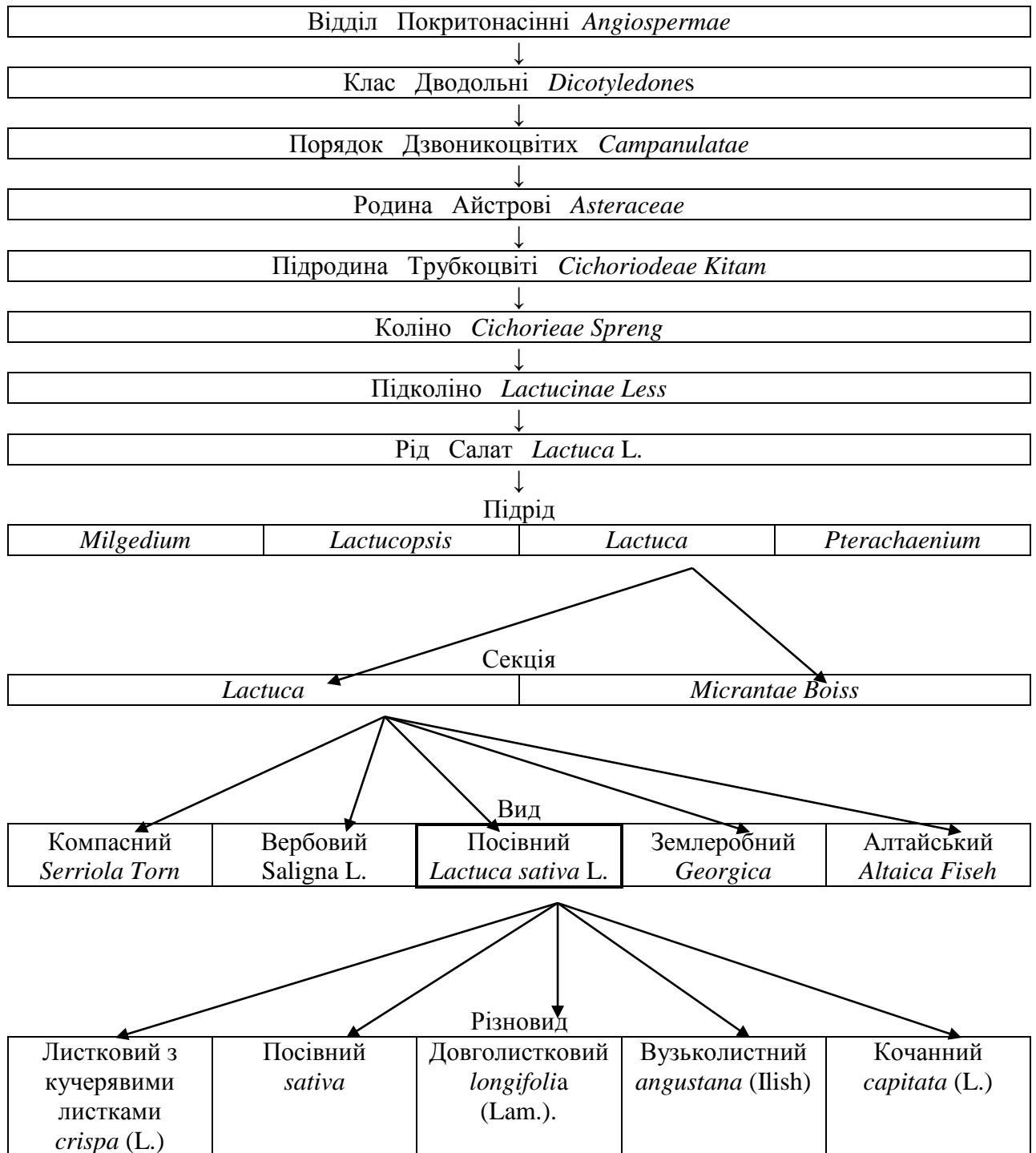
Схема 1. - Ботанічна класифікація роду *Lactuca* L.

Схема 2. - Ботанічна класифікація виду *Lactuca L.*

